

SUD ÅBØ, GNR 6 BNR 3, Hjarthdal kommune, Telemark fylke

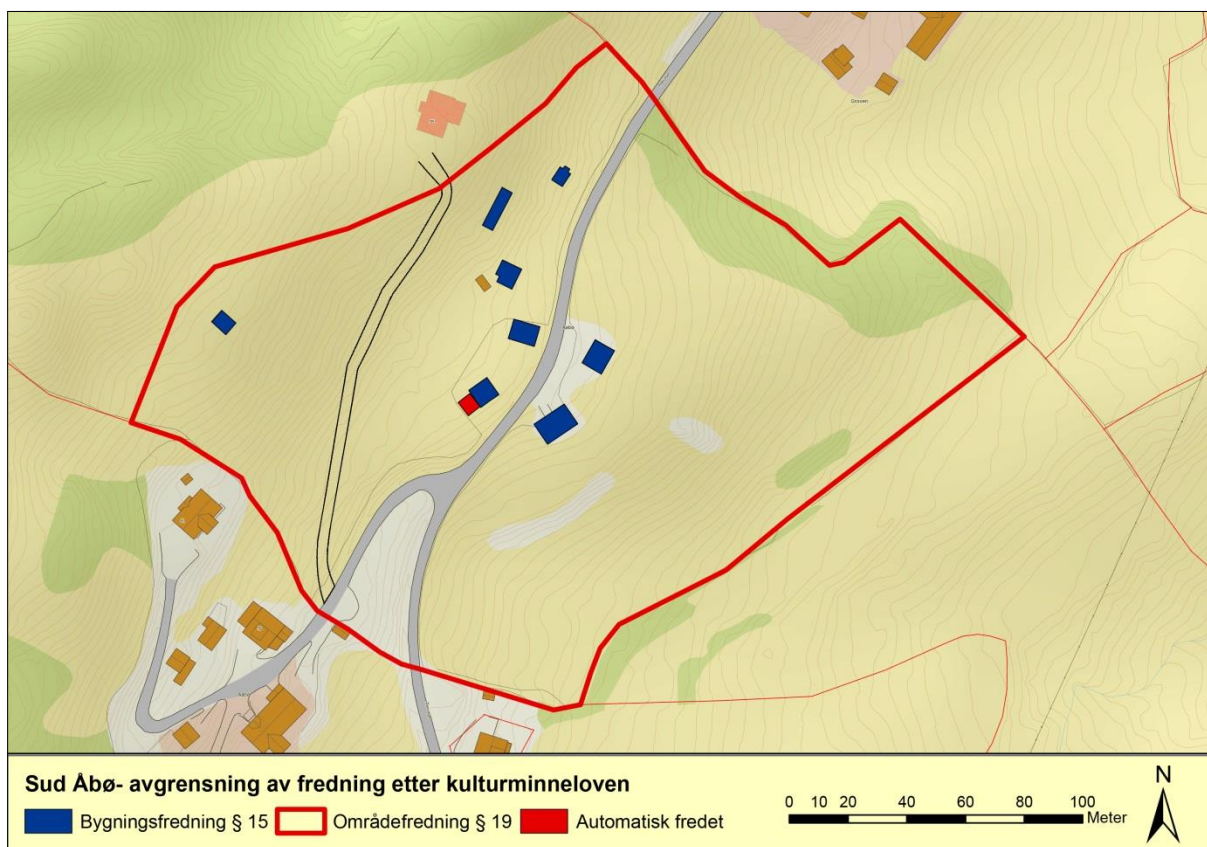
Dokumentasjonsvedlegg

1 Innhold

2	Beliggenhet	3
3	Historikk	3
4	Beskrivelse av bygningene	4
	4.1 Bygningenes eksteriør	4
	4.2 Bygningenes interiør	9
	4.3 Fast og større løst inventar	13
5	Beskrivelse av området.....	15
	5.1 Andre kulturminner innenfor § 19-område	16
6	Kulturminnefaglig vurdering.....	17
7	Teknisk tilstand	18

2 Beliggenhet

Figur 1. Kart

Sud Åbø ligger i Nordbygda i Hjartdal i Telemark. Nordbygda ligger i et dalføre som skråer ned mot Ambjørnsdalen, mellom Flatdal/Svartdal og Sauland. Innenfor bygda ligger det bebyggelse i mindre grender, så som Åbø-grenda som Sud Åbø er del av. Åbø-grenda ligger nord for Hjartdøla i lett vekslende terreng rundt 400m over havet, og hører til gårdene som ligger nærmest skoggrensa i kulturlandskapet i Nordbygda.

3 Historikk

Den opprinnelige Åbø-gården, som nå utgjør Åbø-grenda, er ett av de eldste gårdsanleggene i bygda. Åbø-gårdene har hatt fedrift og jordbruk som hovednæringer, og noe skogsdrift, noe som gjenspeiles i de ulike bygningstypene på gården. Sud Åbø har mye til felles med annen gårdsbebyggelse i Hjartdal kommune. Stuen er av samme type stue som stuen både på Øverbø og Aasen Nordre i Tuddal, og er bygd av samme person som bygde stuen på Øverbø. Også loftet har mye til felles med loft ellers i bygda.

Gårdsbebyggelsen er preget av bygg fra en lang periode fra middelalderen, og frem til 1960-tallet. Gården er fortsatt bebodd, men bolighus er nå en nyere bygning plassert nord for det gamle tunet. Tunet skal ha fått sin nåværende plassering i perioden mellom 1767-1830, før dette skal bebyggelsen ha ligget noe lenger mot sør, på en plass kaldt Husebø.

Navnene på de ulike markstykkene/åkrene forteller om gammel markinndeling, gårdens utvikling og næring. Storåker ligger ned for husa på nedsida av veien. Lisleskog nedenfor fjøset heter så fordi det tidligere skal ha stått en ospeskog her, og som ble brutt opp for drift av Ola T. som var eier mellom 1917 og 72. Gvevereina ligg mot Groven, og heter så fordi Gveven var gårdsnavnet til Groven tidligere. Endelsen -rein kan gi noen indikasjoner om før-industriell gårdsdrift med åkerreiner. Dokkja mot Nord Åbø heter Døla.

4 Beskrivelse av bygningene

4.1 Bygningenes eksteriør

Loftet

Loftet (ID 86727- 2) består av et bur i 1. etasje, og loft med svalgang i 2. etasje. Det er oppført i lafteverk, med stavkonstruksjon i svalgangen. Bygget står på fire holdesteiner, med enkel profilering på grime og stabber. Loftet har en omløpende sval og runde profilerte hjørnestolper i 2. etasje. 1. etasje har innkledd trapp mot nord-vest med utadslående labankdør. Bursdøra er en innadslående labankdør med lange dekorerte hengslejern, og beitskiene har utskåret dekor i form av rankeverk. Over døra er et tjærekors. Den tredelte gluggen i fronten er innrammet med dobbeltranker i flatskurd, dekorerte firkantede balustre i buene og speilmonogram samt årstallet 1790 skåret inn under gluggen. Flate balustre under, og små flate buede balustre over. 1. etasje har ovalt profilert tømmer med ovale profilerte novhoder. Novarmene er dekorerte med utskårne bladfliker.

Figur 2. Dekorert novarm

Figur 3. Gluggen mot sør-øst

Gluggen i baksvalen har beitskier med enklere rankeverk. Svalen har profilerte tiler i varierende bredder, og svalstolper på hver langside med utskåret rankeverk. Taket har vært tekket med flis, som ble erstattet med bordtak i 2015. Man kan se rester etter tidligere nevertkking.

Figur 4. Fasade mot nord-vest

Figur 5. Fasade mot øst

Figur 6. Dør og betski i i føste etasje

Figur 7. Svalstolpe på nord-vestfasaden

Figur 8. Hjørnestolpe i svalen.

Sommerfjøs / sel

Sommerfjøset (ID 86727-3) er plassert vest på eiendommen, et stykke unna tunet. Det ligger i overgangen mellom utmark og innmark i et hellende terreng. Grunnmuren er tørrmurt naturstein, og veggene er laftet av rundtømmer med dør på den nord-vestre kortveggen. Åstaket har sperrer og lekter, og er tekket med spon, med nyere bølgeblekk over. Det er innredet for kyr, og i grunnmuren er det åpning til kjeller mot sør-øst.

Figur 9. fasaden mot vest

Figur 10. Fasade mot sør.

Stue

Stua (ID 86727-4) er tømret i en etasje over kjeller med stove, kove og re og med åsbærende saltak. Bygningen var tidligere kledt inn, kledningen ble imidlertid fjernet på 1990-tallet. Tømmeret som er brukt er kantet og av liten dimensjon, delvis er det også brukt halvkløvinger i enkelte omfar. Syllstokkene er trapesformede med spor etter reittelging i nordøst og er av vesentlig grovere dimensjon enn det øvrige tømmeret i stua. Vinduene er to rams med tre ruter i hver ramme og varevinduer av nyere dato.

Taket er av nyere dato, og skal ha blitt lagt om som ledd i Riksantikvarens middelalderprosjekt på 1990-tallet. Taket skal ha hatt tekking i trevirke, men er i dag tekkt med rød enkeltkrum teglstein på never over undertak av liggende bord. Sperrere ligger på åser nedfelt i raftstokken, i endene er det kroker som fungerer som torvvolskroker. Den innvendige peisen er i dag erstattet med en nyere ovn, og skorsteinen over tak er en enkel teglsteinspipe uten krans med beslag mot tak. Etter sigende skal stuebygningen ha blitt tømret i 1790 av Neri Olson Fjeldstul.

Figur 11. Fasaden mot sør

Figur 12. Fasade mot nord-øst

Badstu med utedo

Badstuen (ID 86727-5) med utedo står like ovenfor veien nordvest på eiendommen. Den er en tømre i en etasje med et rom, frontsvale og en utedo bygget til på baksiden. Bygningen står på en tørrmuret natursteinsmur, syllstokkene har trapesform. Framveggen er frontsvalen er utført som stående låvepanel. Bygningen har åttekantete novhoder, og stokkene er av mindre dimensjon.

Figur 13. Fasade mot sør

Figur 14. Fasade mot nord, med utedo.

Badstuen har platetak av nyere dato. Under ligger rester av et eldre tak da man ser never som stikker ut under torvhaldstokken, som også er ny. Torvholdere ligger som en del av undertaket, dette består av halvkløyvinger.

Utedoen er bygd inntil tømra på baksiden og består av en grindverkskonstruksjon som er beslått med stående låvepanel. Bordene er forholdsvis brede og kan være gjenbrukte tiler. Utedoen har blikktak av eldre dato.

Eldhuset

Eldhuset (ID 86727-6) er ei tømre i en etasje. Tømra utgjør et rom med frontsvall kledd med stående tømmermannskledning. Tømra står på en tørrmuret natursteinsmur, syllstokkene har trapesform. Tømmeret er av små dimensjoner og er flathogd. I fronten har bygningen ei dobbeldør som ikke er i bruk, det er ei enfløyet dør på østsiden av bygningen (frontsvall) som brukes når man skal inn i bygningen. Eldhuset har et vindu på henholdsvis nord- og vestveggen. Begge er tofags vindu med seks ruter i hvert glass.

Inntil bygningens vestside er det bygget et vedskjul (ID 86727-9) i reisverk med enkel, stående bordkledning, og pulttak.

Eldhuset med vedskjul har et nyere platetak. Over åser og sperrer på tømra ligger et sutak bestående av enkle bord. Det er ingen synlige rester av eldre tak fra hverken inn- eller utsiden av bygningen.

Figur 15. Fasade mot øst

Figur 16. Fasade mot sør-vest

Låve

Låven (ID 86727-7) er oppført tidlig på 1800-tallet, og lafta med rundtømmer i to høyder. Den står i hellende terreng og hviler på flere novsteiner. På novsteinene er det lagt halvkløyvinger som bygningen hviler på.

Låven er bygd på en måte som var vanlig fram til 1800-tallet og tidligere. Bygget er tredelt, med et midtrom og to siderom. Siderommene går fra gulv til tak og er løene hvor høyet ble oppbevart. Delvis tømmervegger inn mot siderommet i andre etasje. Gulvet i midten består av halvkløyvinger som er lagt i låvens bredderetning, mens på sidene er det finere utført gulvbord som er lagt i bygningens lengderetning. Gulvet her er tett fordi kornet ble tresket inne på låven. I 1. etasje er det to lave labankdører. Låvebrua i naturstein fører opp til en dobbelt labankdør i låvens andre etasje.

Taket er tekket med eldre blikkplater av to typer. Åsene er takets bærende elementer, sperrene er tynnere og hviler oppå åsene og raftestokken. Under blikktaket ser man en eldre takteking av spon. De hviler på bord som er lagt med jevne mellomrom.

Figur 17. Fasade mot vest

Figur 18. Fasade mot sør

Fjøs

Fjøset (ID 86727-8) er en etthøgds tømre på tørrmurt natursteinsfundament med torv og bordkledt åstak. Tømret som er benyttet er svært grovt, fra fundament til røst er det kun fire omfar. Stokkene er ovalhogde på svakt trapesformede syllstokker. Mellom gavlveggene, står det to slinder eller biter som stiver av bygningen. Taket består av åser med sperrer som og liggende tro av halvkløyvinger. Over dette er det never og torvtak, og videre et nyere bordtak over dette. Det er en glugge i gavlen over labankdøra, ellers er det ingen vinduer.

Fjøset er sannsynligvis fra tidlig 1700-tall. I følge Olav Tarjesen Åbø var fjøset reist av furutrær fra egen skog. Fjøset var i bruk fram til 1968 for kyr.

Figur 19. Fasade mot vest

Figur 20. Fasade mot øst

Sag

Saga (ID 86727-10) ble oppført på midten av 1900-tallet, men selve saga er trolig eldre og fra ca. 1900. Nord for saga der nyhuset står i dag var det tidligere lagringsplass for tømmer.

Saga står på tørrmurte steinpilarer, og er bygget i reisverk med pulttak. Taket er tekket med tønneblekk, og veggene er kledd med ubehandlet stående enkel bordkledning.

Figur 21. Fasade mot nord

Figur 22. Fasade mot sør-vest

4.2 Bygningenes interiør

Loft

Loftet består av et bursrom i 1 etasje, og et loftsrom med sval i 2 etasje. Loftsdøra i andre etasje er en innadslående labankdør med lange buede hengslejern dekorert med sik-sak-linjer. I 2. etasje er det rundtømmer, med 4-kantete novhoder, strøket med det samme profilen som på novhodene i 1. etasje.

Rom 1. Buret

Figur 23. Nordre hjørne av bursrommet

Rom 2. Loftet

Figur 24. Nordre hjørne av loftsrommet

Rom 3. Svalen

Figur 25. Nord-vestsiden av svalen

Figur 26. Glugge mot nord-vest

Figur 27. Laftehjørne mot øst

Stue

Kove og re har blitt modernisert, og det er få spor av eventuell dekormaling på vegger i stua, men det er spor av rød maling over langveggenes syllstokker. Himling fremstår også som original. Av dobbeltdørene inn i selve stua er kun en intakt. Inngang til kjeller går via framskapet. Innredet i 1791, jf. innskjæring på framskap. Rosemalt og dekorert av Thomas Luraas i 1863, jf. påskrift på framskap.

Rom 1. stove

Figur 28. Østre hjørne av stua

Figur 29. Vestre hjørne av stua

Figur 30. Dør

Figur 31. Dørhåndtak

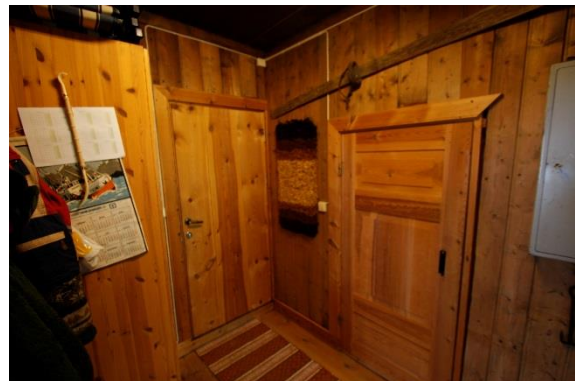

Figur 32. Tak

Rom 2. Re (gang)

Figur 33. Gang, sett fra vest, med innganger til stue mot sør-øst, og kjøllen mot

Figur 34. Vestre hjørne av gangen. Til høyre er døren til badet, og utgangsdøren til venstre.

Rom 3. Bad

Figur 35. Badet mot sør-vest

Figur 36. Badet mot nord-øst

Rom 4. Kove (kjøkken)

Figur 37. Søndre hjørne av kjøkken

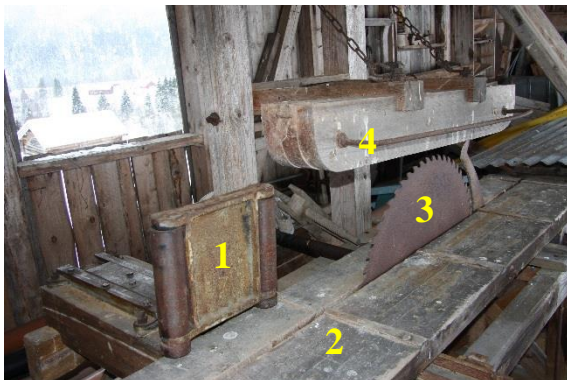
Figur 38. Nordre hjørne av kjøkken

Sag

Bygningen er uten innvendig kledning med synlig reisverk, og er delvis åpne mot nord-vest. Saga er plassert i bygningens lengderetning. Saga består av en elektromotor, sagbenk med sagspindel, sagblad, drivhjul og reim. Sagbladet har overdekning av tre, og på sagbenken er det montert spaltekniv, og stålvalser til justering av materialdimensjonen. Sagbrettet ligger på treruller på sagbenken. I bygget er det løse deler som tilhører saga, disse er: sagblader, ruller, reimer og drivhjul.

Figur 39. Sagbenken

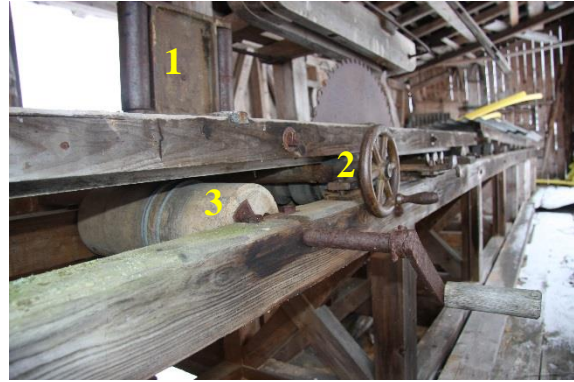
Figur 40 Valse (1), sagbrett (2), og sagblad (3) med overbygning (4).

Figur 41. Higgs elektromotor, plassert på gulvet, under drivhjulet.

Figur 42. Higgs elektromotor

Figur 43. Øverst til venstre er stålvalsen (1), med hjul (2) for justering av materialdimensjonen. Trerullen (3) med håndtak for å rulle sagbrette.

Figur 44. Sagspindel (1) med drivhjul og reim (2). Reimen ligger kveilet rundt drivhjulet.

Figur 45. Sagspindel, med sagblad til venstre og drivhjul til høyre (utefor bildet).

4.3 Fast og større løst inventar

Loft

Av fast inventar inkluderer fredningen følgende: En veggfast seng inne i loftsrommet i hjørnet mot vest.

Av løst inventar inkluderer fredningen følgende:

- En demontert seng lagret i bursrommet.

Figur 46. Lagret seng i bursrommet

Figur 47. Seng i loftsrommet

Stue

Av fast inventar inkluderer fredningen følgende: Nedslagbart klaffebord, kroskap, framskap og kronseng, stuebord.

Stua har tidligere hatt en veggfast benk som er fjernet.

Figur 48. Stuebord

Figur 49. Nedslagbart klaffebord

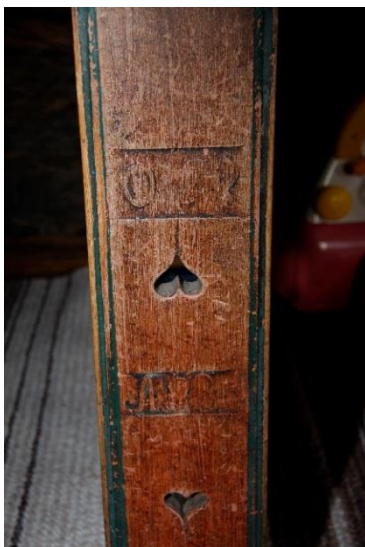
Figur 50. Kroskap

Figur 51. Kronseng

Figur 52. Framskap

Figur 53. Detalj, klaffebord

Figur 54. Detalj, framskap

Figur 55. Detalj, kroskap

Sag

Fredningen omfatter følgende løst inventar: Sagblad, ruller, reimer og drivhjul som oppbevares i sagbygningen (Se figur: 56-57). Av fast inventar inkluderer fredningen Saga. (Se beskrivelse over).

Figur 56. Vegg mot sør-øst, med oppbevaring av ruller og drivhjul

Figur 57. Vegg mot sør-øst, med oppbevaring sagblad, ruller og drivhjul

5 Beskrivelse av området

Sud Åbø utgjør den øvre del av Åbø-grenda, og ligger plassert på en naturlig runda voll i terrenget, med et brattere terreng nedover i innmarksområdet. Bygdevegen går gjennom tunet og deler det i to. Fjøs, låve og slåtteeing ligger på sør-østsiden av veien, og stue, bur, loft og eldhus på oversiden mot nord-vest. Det er beiteområder nord-vest for tunet, som delvis er gjengrodd med skog. Utenfor tunet ligger saga, mot nord, og sommerfjøset mot vest.

Det er flere strukturer i terrenget som steingjerder og rydningsrøyser. Dette er spor etter gamle driftsmåter, og inndeling gårdene imellom og som grenser mellom de ulike markstykker.

Figur 58. Tunet sett fra vest

Figur 59. Tunet sett fra nord

5.1 Andre kulturminner innenfor § 19-område

Brønn

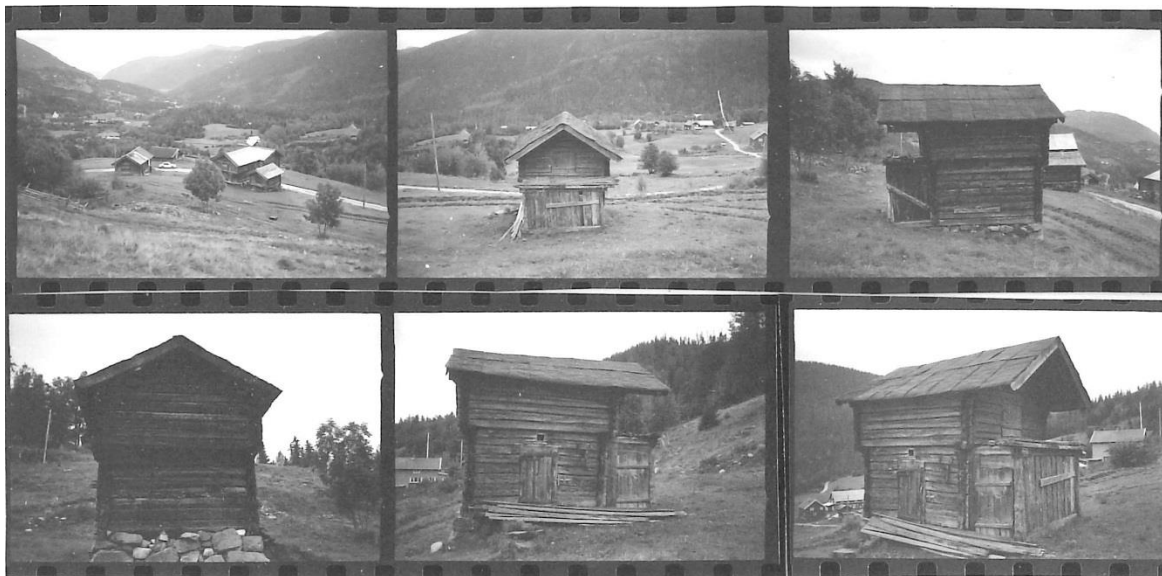
Det har vært et brønnhus på vestsiden av tunet i forkant av buret, men denne er fjernet og erstattet med en moderne kum. Brønnen er registrert i Askeladden med ID: 86727-12.

Stall

På eiendommen vest for loftet er tuften etter stallen. Stallen ble på 90-tallet flyttet til Gransherad. Tuften er registrert i Askeladden med ID: 86727-13

Figur 60. Brønn (til venstre) og Tuft etter stall (høyre)

Figur 61. Stallen. Bilder fra Sefrak-registreringen i 1980. Foto: A. H. Wagn

Bod

Bygningen ligger nært Eldhuset og er oppført i Askeladden med ID 86727-11. Oppført i reisverk, tilsvarende saga.

Figur 62. Vedskjul sett fra

Figur 63. Vedskjul, med saga og ny bolig i bakgrunnen.

Rydningrøys og steingjerder

Det er flere steingjerder og rydningsrøysler innfor områdefredningen. Steingjerdet følger eiendomsgrensen mot sør-vest, sør-øst, og nord-øst. Det er flere rydningsrøysler i den sørlige, østre og nord-vestlige delen av områdefredningen.

Figur 64. Rydningsrøys på eiendomsgrensen mot sør-øst

Figur 65. Røys/steingjerde på nordsiden av selet

6 Kulturminnefaglig vurdering

1900-tallet, som ligger i et kulturlandskap av nasjonal verdi. Sud Åbø gir et bilde av et typisk førindustrielt gårdsbruk i dal og fjellbygdene i Telemark. Den mangfoldige produksjonen og aktiviteten på gården har gitt den typiske tuntypen med mange funksjonsspesifikke mindre bygg.

Byggene på Sud Åbø har stor tidsbredde, og ligger i et kulturlandskap med rike spor etter menneskelig aktivitet. Sud Åbø representerer en type gårdsbruk som har vært i kontinuerlig bruk og drift siden middelalderen, der bygningene fortsatt står i sitt opprinnelige miljø. Tunet består av lave laft og reisverksbygg preget av godt håndverk og fine detaljer i både eksteriør og interiør, og anlegget som helhet har betydelige kunnskapsverdier knyttet til bygningsteknikk og tradisjonshåndverk. Anlegget er i form og materialbruk typisk for gårdsanlegg i denne typen kulturlandskap. Det utgjør en vesentlig materiell og kulturhistorisk kildeverdi.

Telemark fylkeskommune mener det er nødvendig å frede et område rundt bygningene for å bevare sammenhengen mellom dem og virkningen av dem i omgivelsene. Verdien av gårdsbebyggelsen som enkeltminner og samlet helhet er avhengig av at den landskapsmessige og strukturelle sammenheng de står i blir opprettholdt. Forståelsen av kulturlandskapet som tunet ligger i er avhengig av bevaringen av de gamle strukturer slik som f.eks. rydningsrøyser, steinmurer, og steingjerder. Disse sporene er viktige å ta vare på for totalforståelsen av anlegget og dets historiefortellende verdi.

Gårdsanlegget på Sud Åbø med kulturlandskapet rundt danner et helhetlig miljø med stor tidsbredde. Tunets aldersverdi, historisk kildeverdi, miljøverdi og estetiske verdi, blir som helhet vurdert til å være av nasjonal interesse. Anlegget gir grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse og identitet i et lokalt, regionalt og nasjonalt perspektiv. Det er derfor fylkeskommunens vurdering at Sud Åbø i Hjartdal peker seg ut som særlig verdifull i nasjonal sammenheng.

7 Teknisk tilstand

Loftet: TG1.

Nytt bordtak i 2015-16

Sommerfjøse/sel: TG2. Det vokser vegetasjon, og ligger jord inntil bunnstokkene mot nord. En av takplatene har løsnet, og det er åpent ned mot eldre spontekking.

Stue: TG2

Tømmerkassen og taket er i forholdsvis god stand, men vinduene er utette og det kommer inn snø om vinteren gjennom åpninger mellom omfar og vindu/vegg. Dette har kommet etter at utvendig panel ble fjernet på 1990-tallet.

Badstu med utedo: TG2

Jevnt over er tilstanden bra med forholdsvis nytt tak, men deler av bunnsvill på baksiden ligger delvis nedi jord.

Eldhuset: TG2

Vedskjulet har delvis løsnet fra tømra og heller utover, det vokser vegetasjon tett inntil. Det er sannsynlig at det er noe råde på nedre del av låvepanelet. Glippe i platetaket mellom vedskjul og tømre. Vinduene mangler kitt og maling.

Låve: TG2. Holdesteinene og taket vil bli satt i stand høsten 2016

Fjøset: TG1. Det har blitt utført omfattende arbeider på tak i 2012/13. Råteskadde bord, torvvolstokker/sperrer her skiftet ut og det er tilført ny never der dette har vært nødvendig. Råteskader i syllstokk under dør er utbedret. I tillegg er vanntilførsel inn i fjøset stengt av, og de tidligere årlige lekkasjer grunnet frostsprenging av vannrør er dermed unngått for fremtiden.

Saga: TG2. Jevnt over er tilstand god. Noe skjevheter i holdesteinene, og taket har et eldre platetekke som bør skiftes ut.

Kilder:

Karlsrud, Gjertrud Kleveland. Hjartdalsoga, Band III A. Hjartdal kommune 2000.

Nes, Trygve. Hjartdal i bilder. 1992

Arkivmateriale, Telemark fylkeskommune.

Foto:

Anund Johannes Grini, Gunnhild Randen og Telemark fylkeskommune